

Ο Σπóρος του Παιδικού Πένθους

του Νίκου Ρούσσου

Ο εννιάχρονος Γιάννης, λίγους μήνες μετά τον θάνατο του πατέρα του, ζήτησε από το συνονόματο ξάδελφο του να τον βοηθήσει σε μια ιδιαίτερη τελετή. Ήταν μια περίεργη εποχή καθώς μια τεράστια σιωπή είχε στοιχειώσει το σπίτι του. Μια σιωπή “προστατευτική”, όπως πίστευαν εκείνη την εποχή τουλάχιστον. Βάλθηκαν, λοιπόν, να σκάβουν με τα χέρια τους το χώμα σε ένα μικρό παρτεράκι. Έσκαβαν αρκετή ώρα και ιδρώσαν αν και το φθινόπωρο έκρυβε περίτεχνα τον ήλιο. Όταν η τρύπα ήταν αρκετά μεγάλη ο Γιάννης έτρεξε γρήγορα στο σπίτι και γύρισε κρατώντας ένα παιχνίδι. Ήταν η φιγούρα του Λάϊνο, μέλους μιας θρυλικής ομάδας υπερηρώων με το όνομα Θάντερκατς. Είχε βγει το πόδι του καημένου του Λάϊνο και μικρός Γιάννης σκέφτηκε να τον θάψει. Τον έβαλε χωρίς πολλά συναισθήματα στο χώμα και τον σκέπασε. Πήρε τον ξάδελφο του και συνέχισαν να παίζουν. Ποτέ του δε μοιράστηκε με κανέναν αυτή την ανόητη κίνηση να θάψει ένα παιχνίδι, ούτε την ακόμη πιο ανόητη ελπίδα του ότι ίσως το πόδι του αγαπημένου του ήρωα ξαναφυτρώσει μέσα στη γόνιμη λάσπη της αυλής του σπιτιού του.

Ο Edward Edinger συγγραφέας του βιβλίου *Ego and Archetype* θεωρεί ότι η απώλεια του πατέρα δημιουργεί μια τρύπα στη ψυχή του παιδιού. Γράφει ότι μια τέτοια τρύπα είναι επικίνδυνη επειδή “μπορεί να απειλήσει με πλημμύρα το Εγώ από τις δυναμικές ενέργειες του ασυνειδήτου, προκαλώντας αποπροσανατολισμό και απώλεια της σχέσης με την εξωτερική πραγματικότητα, Αν, ωστόσο, το Εγώ μπορεί να επιβιώσει από τον κίνδυνο, η τρύπα στη ψυχή, γίνεται ένα παράθυρο που προσφέρει ενόραση μέσα στα βάθη της ύπαρξης”(σελίδα 132). Πρακτικά το παραπάνω σημαίνει ότι η έλλειψη της εμπειρίας του πραγματικού πατέρα αφήνει το παιδί εκτεθειμένο στις φαντασιώσεις του σχετικά με εκείνον. Και όλοι γνωρίζουμε ότι η φαντασία μπορεί να μας ταξιδέψει από τις παραδείσιες κορυφές έως τα πιο γκροτέσκα υπόγεια. Από την αγκαλιά του τρυφερού Ουράνιου Πατέρα, μέχρι το στομάχι του ακόρταγου Κρόνου.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οποιαδήποτε σημαντική απώλεια, ειδικά μια πρώιμη, αφήνει κενά στη ψυχή μας. Κενά που πονάνε και αργοπορούν να γεμίσουν. Ορισμένες φορές μάλιστα μπορεί και να μεγαλώσουν, μαζεύοντας άφθονη ψυχική ενέργεια δημιουργώντας τις μαύρες τρύπες της κατάθλιψης. Το πένθος φυσικά δεν είναι μια ασθένεια. Είναι μια διεργασία. Μια αυθόρμητη προσπάθεια του ψυχοσμού μας να επανασυστηθεί με τη πραγματικότητα. Άρνηση, θυμός, παζάρεμα, θλίψη, αποδοχή είναι τα, λίγο- πολύ γνωστά, στάδια του. Το πένθος είναι η απόπειρα της ψυχής να δώσει νόημα σε αυτή τη τρύπα.

Ο Σπóρος του Παιδικού Πένθους

του Νίκου Ρούσσου

Ακολουθώντας την όχι και τόσο πρόσφατη αλλά σίγουρα ενεργή ακόμη και σήμερα ιδεολογία ότι τα συναισθήματα δεν είναι παρά οι φτωχοί συγγενείς της νόησης, ύποπτα επιφανόμενα ή βάρβαροι πρόγονοι της ζωικής μας καταγωγής, το πένθος έπρεπε πάση θυσία να αντιμετωπιστεί ως μια ενοχλητική αδυναμία που οφείλουμε να αγνοήσουμε. Οι άνθρωποι προσπαθούσαν να τη προσπεράσουν και να κάνουν τους αγαπημένους τους να ξεχάσουν όσο πιο σύντομα την απώλεια. Ειδικά τα παιδιά, θεωρήθηκε ότι θα ήταν καλό να απομακρυνθούν διακριτικά ή όχι και τόσο διακριτικά, από οτιδήποτε θύμιζε το χαμένο πρόσωπο. Να συνεχίσουν να είναι χαρούμενα. Μια τέτοια πρακτική, τί άλλο θα μπορούσε να εξυπηρετήσει πέρα από την άρνηση; Και για πόσο καιρό, αλήθεια, μια τέτοια άρνηση μπορεί να είναι λυτρωτική;

Σήμερα γνωρίζουμε περισσότερα πράγματα για το πως ένα παιδί βιώνει την απώλεια ενός γονέα ή άλλου σημαντικού προσώπου. Μπορούμε να δούμε την απώλεια μέσα από τα μάτια του, δηλαδή μέσα από την αντιληπτική και συναισθηματική του ικανότητα ανάλογα με το αναπτυξιακό του στάδιο. Εν συντομία: Ξέρουμε ότι τα βρέφη δε κατανοούν την έννοια του θανάτου, αντιλαμβάνονται όμως το στρες στα οικεία τους πρόσωπα μετά από μια απώλεια. Στη προσχολική ηλικία αντιλαμβάνονται το θάνατο περισσότερο ως κάτι που αντιστρέφεται παρά ως ένα μόνιμο γεγονός. Επίσης σε αυτήν την ηλικία (μερικές φορές και σε λίγο μεγαλύτερη), τα παιδιά έχοντας μαγική σκέψη συνδέουν, άσχετα γεγονότα ακόμη και φαντασιώσεις με τις αιτίες του θανάτου. Στις ηλικίες περίπου 5 με 10 χρόνων, τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται την οριστικότητα του θανάτου. Επίσης, αρχίζουν να κατανοούν ότι ορισμένα γεγονότα μπορεί να τον προκαλέσουν. Ιδιαίτερες συνέπειες έχει το γεγονός ότι τα παιδιά από 7 έως περίπου 11 ετών καθώς χρησιμοποιούν κυρίως την άμυνα της άρνησης, μερικές φορές μπορεί να παρεξηγηθούν ως μη πενθούντα ή ακόμη και αδιάφορα. Οι έφηβοι έχουν κατακτήσει μεγαλύτερη γνωστική ωριμότητα και συμβολική σκέψη. Πολλές φορές εκδραματίζουν τα έντονα συναισθήματα τους και έχουν αυξημένο ρίσκο να αναπτύξουν καταθλιπτικές αντιδράσεις.

Ευτυχώς τα πράγματα δείχνουν να αλλάζουν. Οι περισσότεροι άνθρωποι πια αντιλαμβάνονται την ανάγκη να συνοδευτεί ένα παιδί στο πένθος του, χωρίς να πιεστεί να πενήσει με το ζόρι ή να ξεγελαστεί στην τεχνητή ανεμελιά. Οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι η υπερβολική προστασία από την πραγματικότητα σκάβει τρύπες μέσα στις ψυχές των παιδιών και τις γεμίζει με θυμό και θλίψη. Και τι στα αλήθεια θα συμβεί εάν τέτοιοι σπόροι φυτρώσουν;

Ο Σπύρος του Παιδικού Πένθους

του Νίκου Ρούσσου

Ο μικρός Γιάννης άθελα του προσπάθησε να θεραπεύσει τον εαυτό του. Η κίνηση να θάψει τον κουτσό μα αγαπημένο του ήρωα, νομίζω ότι ξεκάθαρα αναφερόταν στο θάνατο του πατέρα του. Αξίζει να δούμε το συμβολικό περιεχόμενο μιας τέτοιας κίνησης.

Για ένα παιδί, ο πατέρας του, εκτός και αν υπάρχει τραυματική σχέση μαζί του, είναι ένας σούπερ ήρωας. Μπορεί με την ικανότητα του και το σπαθί του να σκοτώσει όλους τους κακούς δράκους προσφέροντας ασφάλεια στην οικογένεια και μαγευτικές προσδοκίες περιπέτειας στα παιδιά. Ο τραυματισμένος ήρωας, ο πατέρας που πτυήθηκε, πρέπει να ταφεί με όλες τις τιμές. Μαζί του όμως θάβεται και ένα τμήμα της ψυχής του παιδιού. Μια ηρωική, μα τραυματισμένη δική του πλευρά: μια αίσθηση ότι λείπει το ένα πόδι. Αλήθεια, δε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ο μικρός Γιάννης έθαψε το τραύμα του με την ελπίδα να θεραπευτεί; Να «ξεναφυτρώσει» το πόδι!

Η κίνηση να κρυφτεί στην αγκαλιά της μητέρας Γns, ο αγαπημένος μα χωλός σύντροφος του μικρού Γιάννη στις φαντασιωσικές του περιπέτειες, φαίνεται να σηματοδοτεί την δυσκολία του εξωτερικού περιβάλλοντος να προσφέρει επαρκή συναισθηματική ανακούφιση στον πόνο της απώλειας. Ακριβώς είναι η διαδικασία της προστασίας του τύπου «να μη στεναχωρηθεί το παιδί» που τελικά καταλήγει να το αφήνει μόνο του με συναισθήματα που είναι αδύνατον να μεταβολίσει. Μερικές φορές, ειδικά όταν δεν έχουμε πολλές επιλογές, είναι σοφό να κρύψουμε τις πληγές μας, όπως μερικοί θάβουν τους θησαυρούς τους σε περιόδους πολέμου. Τουλάχιστον έτσι ελπίζουμε ότι θα έρθει καταλληλότερη εποχή να τις ξεθάψουμε.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτά η ιστορία μας, αν τη δούμε από τη προοπτική της Μυθολογίας. Ο Ήφαιστος κατά τη πτώση του από τον Όλυμπο τραυματίστηκε τόσο σοβαρά που ήταν αδύνατον να περπατήσει χωρίς βοηθήματα. Ο κουτσός μεταλλουργός είναι ένα αρχέτυπο της δημιουργικότητας που προέρχεται από την έλλειψη. Η ασχήμια και το σωματικό του μειονέκτημα αντισταθμίστηκαν από την δημιουργικότητα του και τη θαυμάσια τέχνη του. Είναι η μυθολογική ενσάρκωση της αλήθειας, που μας είναι αρκετά οικεία, ότι η δημιουργικότητα μπορεί να είναι θεραπευτική για τα τραύματά μας. Ο Kohut για παράδειγμα θεωρεί ότι στους ναρκισσοειδή τραυματισμένους ασθενείς η ανάπτυξη της δημιουργικότητας είναι ακόμη πιο σημαντική και από την αυτονομία.

Μια άλλη μυθολογική μορφή που θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε με την ιστορία μας είναι ο κένταυρος Χείρων. Σε ένα καβγά, ο φίλος του Ηρακλής, κατά λάθος τον

Ο Σπόρος του Παιδικού Πένθους

του Νίκου Ρούσου

τραυμάτισε στο πόδι με ένα βέλος ποτισμένο από τη δηλητήριο της Λερναίας Ύδρας. Ο κένταυρος υπέφερε, και παρότι ο ίδιος υπήρξε δάσκαλος της ιατρικής και θεραπευτής δε κατόρθωσε να θεραπεύσει τον εαυτό του. Μερικές φορές λοιπόν, ίσως τα ανοικτά τραύματα μας, γίνονται το όχημα για να κατανοήσουμε τον πόνο των άλλων ανθρώπων. Προσπαθώντας να θεραπευτούμε, βυθιζόμαστε στην ανθρώπινη κατάσταση και αναδυόμαστε με τα δώρα της ανακούφισης.

Έχουμε να κάνουμε, λοιπόν, με δυο μυθολογικές μορφές που προσφέρουν «λύσεις» στο δράμα της απώλειας, χωρίς φυσικά να υπαινίσσομαι ότι όλα αυτά υπήρξαν κατά το ελάχιστο συνειδητά. Μοιάζουν περισσότερο με σπόροι, που αν βρουν τις κατάλληλες συνθήκες θα μπορούσαν να προσφέρουν διέξοδο στον βουβό πόνο.

Ήφαιστος και Χείρωνας ξανασυναντιούνται μυθολογικά γύρω από το δράμα του Προμηθέα. Ο Τιτάνας αυτός, λάτρης των ανθρώπων, έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς για να τη προσφέρει στους ανθρώπους. Οσοδήποτε φιλόανθρωπη και γοπητική και αν είναι η φιγούρα του, δε μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε την παράτολμη φύση του: τολμάει να κλέψει από τους θεούς. Ο Προμηθέας, θα μπορούσε να αποτελέσει το σύμβολο του αισθήματος παντοδυναμίας που συχνά υπάρχει στα παιδιά, αν και μερικές φορές κρύβεται ακόμη σε μια γωνιά του ενήλικου Εγώ μας. Και για τον μικρό Γιάννη μια τέτοια παντοδυναμία, ηλικιακά αναμενόμενη φυσικά, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα εμπόδιο για την φυσική κατάληξη του πένθους του. Ο θάνατος του πατέρα του θα ήταν δυνατό να γεμίσει το παιδί με φοβερές ενοχές ή ακόμη με τη διαρκή, ασυνείδητη προσπάθεια ανάστασης του χαμένου του ήρωα. Τούτο το ατέλειωτο πένθος, δε μοιάζει άραγε με τη τιμωρία του Προμηθέα, όπου δεμένος σε έναν βράχο, κάθε μέρα υπέφερε τις επιθέσεις ενός αετού που έτρωγε το συκώτι του, μόνο και μόνο για να ανανεώνεται την επόμενη μέρα; Ο Αισχύλος, στο «Προμηθέας Δεσμώτης» μας περιγράφει ότι ο Δίας ζήτησε από τον Ήφαιστο να φτιάξει τις αλυσίδες αυτής της φρικιαστικής τιμωρίας. Το δράμα του ήρωα μας τελείωσε, μέσα από τη θυσία του Χείρωνα που εξαιτίας των φρικτών πόνων του αποφάσισε να ανταλλάξει την αθανασία του με την απελευθέρωση του Προμηθέα. Ο ήρωας λοιπόν, άλλοτε μας δένει στο πόνο και άλλοτε μας απελευθερώνει. Ο κουτσός Λαΐονο, μπορεί να αποτελέσει από τη μία το σύμβολο του δεσίματος σε μια άρνηση (το πόδι θα ξαναφυτρώσει – αν το δούμε κυριολεκτικά) ή της οδυνηρής απελευθέρωσης που μερικές φορές προσφέρει το να αποδεχτούμε την απώλεια και να αφεθούμε εθελοντικά στη συνειδητή εγκατάλειψη της παντοδυναμίας μας. Άλλωστε, όλο το λέμε καμιά φορά: «δεν είμαστε θεοί.»

Ο Σπόρος του Παιδικού Πένθους

του Νίκου Ρούσσου

Βιβλιογραφία

Ambler Walter C., McCoyd J. Grief and Loss Across the Lifespan, A Biopsychosocial Perspective, Springer, 2009

Edinger E., Ego and Archetype: Individuation and the Religious Function of the Psyche, Shambhala Publications Inc, 1991

Graves R., The Greek Myths. Complete Edition, Penguin, 1960

Lee R. Colby Martin J, Psychotherapy After Kohut: A Textbook of Self Psychology, Routledge, 1991

<http://www.theoi.com/Georgikos/KentaurosKheiron.html>